

Рођење филозофије музике А. Ф. Лосева из духа позног неоплатонизма

„... нико ко не спозна бројеве, никад неће dospети до правих знања о праведном, лепом и добром, и другим сличним стварима, и разјасни то самом себи али и стога да би у то могао убедити и другог.“

Платон

Сажетак: Главни циљ овог списка је да покаже како „мишљење музике“ руског филозофа и естетичара А. Ф. Лосева од самог почетка није било условљено реалном, емпиријском музиком. Теорија музике А. Ф. Лосева нема ничег заједничког с истраживањима музиколога његовог времена, који су се ограничавали „првим“ слојем музичког дела, његовом материјалном, звучном страном. Може се закључити да по мишљењу Лосева, уопште и не може буту постављено питање о „естетици музике“, будући да овај филозоф користи музику искључиво као област која му омогућује стварање слике света која на себи носи јасне трагове неоплатонизма. Показује се Лосев у својим истраживањима више следи Прокла, но Ничео и Вагнера, и строго следи његову филозофску концепцију примењујући је на композицију музичког дела и притом је пројектујући на своју епоху. Неоплатонизам Прокла јесте специфични извор „мишљења музике“ А. Ф. Лосева који се успео да изгради својеврсну „концептуалну композицију“ поставивши је у основу свог тумачења света.

Кључне речи: филозофија музике, позни неоплатонизам, феноменологија, руска филозофија, естетика.

Када је реч о музици, свако сматра да зна шта је музика и свако се радо, без имало устежања, упушта у дуге разговоре о њој. Ти разговори што не носе у себи ништа ни ново, ни дубоко, ни обавезујуће, ни теоријски плодотворно, бескрајно су далеко од оног што озбиљан разговор о музици претпоставља чак и на елементарном комуникативном нивоу.

Не треба да чуди, а још би мање могло да изненади, запрепашћеност код обичног света, када би им се рекло да је музика „биће *sui generis*, непокретно-идеално, завршено и оформљено, јасно и једноставно, као ма који најједноставнији математички аксиом“ (483), односно, да је музика „само моменат опште еидетске стихије ума“ (481) или, да је суштина музике

„живот бројева“ (467), односно, да музика није ништа друго до „хилетичко-меонална стихија еидоса“ (487), или, музика је „једноставно супстанција... која себе изражава... и у најмањем моменту времена“ (461).

Сва ова одређења налазимо код Алексеја Ф. Лосева у његовом раном спису *Музика као предмет логики*¹ (насталом почетком двадесетих година прошлога столећа). Пре но што бисмо покушали да разјаснимо основне идеје овог списка, чини се неопходним да промислимо теоријске претпоставке које су условиле појаву овог списка, но које су из неких чудних разлога промакле пажњи низа истраживача филозофског опуса А. Ф. Лосева.

1. У једној од напомена уз спис *Дијалектика уметничке форме* А. Ф. Лосев пише како је у својој књизи *Музика као предмет логики* „дао анализу логичке структуре музичког феномена на тлу учења Ничеа и Вагнера“, те експлицитно наводи Вагнерову књигу *Бетовен* и Ничеову рани спис *Рођење трагедије из духа музике*². Нешто раније, у напомени уз исти рад, он помиње Ничеа, тачније његова „размишљања о аполоновском и дионисовском начелу и њиховој синтези“³ у поменутом знаменитом делу немачког филозофа. Коначно, позивање на исти Ничеов спис налазимо и на почетку краћег рада „Два доживљаја света“, у којем А. Ф. Лосев излаже утиске након слушања извођења Вердијеве „Травијате“⁴.

Може ли се на основу изнетих ставова рећи да су анализе А. Ф. Лосева одиста на тлу учења Вагнера и Ничеа? Или, још прецизније: налази ли он управо код поменуте двојице аутора упоришну тачку за развијање своје теорије музике, или је његово позивање на њих више знак одавања поштовања једном великом музичару и једном великом филозофу, но указивање на право место из којег истиче његово мишљење музике?

2. Овако постављено почетно питање има дубоку разложност ако се из вида не губи следеће: рани Ничеов спис *Рођење трагедије* посвећен је у великој мери, а на крајње специфичан начин, *и проблему музике*, али, и то је оно на чему посебно инсистирам, *сама музика није му била ни повод ни додстицај да напише њај сјис*. Познато је, да основни текст Ничеовог списка чине три теме: (а) грчка драма, (б) Сократов однос према трагедији

¹ Лосев А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение / Сост. А. А. Тахо–Годи. – М.: Мысль, 1995 (у заградама се наводе стране).

² Лосев А. Ф. Диалектика художественной формы. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение / Сост. А. А. Тахо–Годи. – М.: Мысль, 1995. – стр. 261. Напомена бр. 56.

³ *Op. cit.*, str. 210. Напомена бр. 38.

⁴ Лосев А. Ф. Два мироощущения. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение / Сост. А. А. Тахо–Годи. – М.: Мысль, 1995. – стр. 626.

и (с) дионисовски поглед на свет (тема која чини основ за две претходне). Тек накнадно додати текст уводи експлицитно Шопенхауерово и Вагнерово схватање музике и драме.

Надаље, музика као израз дионисовског, односно, као друга реч за темељ света, само је повод да се изложи, једна „артистичка метафизика“⁵ како би се целина света протумачила под оптиком уметности, пошто се људска уметност може тумачити као један космички догађај. То значи да Ниче под маском уметности излаже своје основно искуство бивствовања – своју онтологију, те је тако уметност (чија се бит своди на оно трагичко) само органон филозофије а промишљањем оног што је уметност, а то је пре свега трагичко песништво, Ниче настоји да доспе до бити света и тако на нов начин тематизује једно од темељних питања савремене филозофије.

Прихватимо ли ово тумачење, морамо констатовати да Ниче ни у једном часу није мислио музику као Музику, нити је музика била у средишту његовог филозофског интересовања, а можда у једнако малој мери циљ његових истраживања. Свеколика уметност за њега је била само онтолошки симбол, но никако и последња реч његовог мишљења; уметност, па тако и музика, само је *срегсѿво* којим Ниче настоји да доспе до својих битних филозофских увида о целини бивствујућег којем ће приписати дионисовску природу констатујући да „бивствовање у целини, свет, јесте само играна игра.“ Реч је о уметничкој игри коју воља игра са собом самом⁶.

3. Управо ту је и прва „тачка разлаза“ између Лосева и Ничеа: за А. Ф. Лосева музика није *срегсѿво*. „Музика је – пише он – биће *sui generis*, непокретно-идеално, завршено-оформљено, јасно и једноставно, као сваки најједноставнији аксиом или теорема математике“⁷. Исто тако, за њено разумевање и није потребно никакво средство: „Да бих музички разумео музичко дело, мени није потребна никаква физика, никаква физиологија, никаква психологија, никаква метафизика, потребна ми је само музика и ништа више“⁸. Јасан је овде захтев да се музика мора тумачити из себе са-

⁵ Fink, E.: Nietzsche's Philosophie, Kohlhammer, Stuttgart 1979. – S. 7–42.

⁶ Све ово више но јасно нам говори да Ниче нема у виду музику као Музику, да се он њом служи у расправи са својим противницима, и да у том случају у основи спора или је филологија, или немачки дух, који по његовом убеђењу изневерава и сам Вагнер, па се стога Ниче, на крају свог стваралачког пута, враћа Бизеу, хвалећи његову „Кармен“ и, а то јесте интересантно, једини композитор о коме говори позитивно, јесте – Палестрина. Видети опширније Uzelas, M.: Filozofija muzike. – Novi Sad, Stilos, 2007. – ss. 184–194.

⁷ Лосев А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение / Сост. А. А. Тахо–Годи. – М.: Мысль, 1995. – стр.483.

⁸ *Op. cit.*, str. 483.

ме. Али, како успоставити теоријске претпоставке за мишљење музике? Какав је и да ли је могућ однос музике и мишљења?

Сва ова питања траже одговоре. Самих одговора увек има много више но питања; сви су они апроксимативни. Но, упркос томе, сви се они, у овом слушају, налазе у најразноврснијим формама, разбацани по списима А. Ф. Лосева. Али, како до њих доспети? Како их са разних даљина довести у непосредну везу и саздати сазвежђе у коме је јасност виђења први аксиом теоријског мишљења. Како да човек буде сигуран да се налази на правом путу а не на странпутици где се можда затекао погрешно разумевајући оно што чини елементе музике, не примећујући како се елементи музике подударају са елементима теологије.

4. Неспорно је високо музичко образовање А. Ф. Лосева⁹, али, његова теоријска промишљања феномена музике никада нису полазила од музичке праксе, већ су увек имало корен у филозофији и увек била у сагласју са чувеним ставом Платона изреченом у *Федону* да је „филозофија највиша музика“ (Федон, 61а). А друго, што сам непрестано имао у виду, јесте то, да је сва његова филозофија ништа друго до – музика.

Разуме се, ово је далеко лакше формулисати, но експлицитно доказати. Још увек нису ни започета истраживања структурне композиције појединих главних дела А. Ф. Лосева, првенствено дела из његовог раног периода, но већ сада, на први поглед, у низу радова, видна је структура која својом кохерентношћу превазилази сваку композициону случајност.

5. Моја намера је да покажем како теорија музике А. Ф. Лосева нема никакве сродности са истраживањима савремених музиколога, који остају заробљеници и трајни тумачи првог слоја музичког дела; он уопште не мисли музику на естетски начин, како је то уобичајено у последњих неколико столећа; по томе како А. Ф. Лосев види музику он припада једним делом теоретичарима музике далеке прошлости и ту је он близак Питагори, Платону и Аристиду Квинтилијану, а другим делом, он припада будућности која још није до краја разастрата, и ту ја видим само њега и Феручо Бузонија. У том свету музичара нема. Једини који су разумели бит проблема и све тешкоће у које је запала музика јесу великин Сергеј Рахмањинов и свима мало познати Сергеј Сарацев, два последња генија XX столећа.

Међутим, ту ипак мора да постоји нека веза у мишљењу музике. Ја сматрам да је одлучујући утицај на А. Ф. Лосева у том сегменту оставио

⁹ То је општепознато и о томе је све већ речено у мојој *Филозофији музике*, Нови Сад 2007.

филозоф коме се мало придавало значење у ранијим епохама, но чија слава тек долази; то је Прокло. Дубоко сам уверен да су дела Прокла што су дошла до нас кључ за разумевање теорије музике А. Ф. Лосева.

Светска слава Прокла, односно, свест о томе да је реч о једном од највећих филозофа свих времена, дуга је једва два столећа. Истина је да многи још и данас оспоравају величину последњег великог античког филозофа и истичу како је он много тога преузео од својих претходника, пре свега од Плотина и наравно, Платона. Али, колико је Плотин преузео од Платона, колико Аристотел од свог учитеља, а колико Платон од Питагоре? Шта је истинско особено власништво било којег филозофа без оног што преузима од својих претходника? Уосталом, ако се трајање славе Платона и Аристотела мери од времена Ренесансе, чињеница је да је „слава“ Прокла двоструко „краћа“ и да раст његовог значаја за целокупну филозофију тек предстоји¹⁰.

Да реч није тек о неком од само значајних филозофа, већ неспорно о једном од највећих филозофа, говори и чињеница да од како је он „откривен“ и то најпре заслугом самог Хегела, дакле, од самог почетка Проклове „славе“ (а треба се сетити да је он заступао онај Епикуров *credo*: „живети неприметно“), постоји потреба поређења савременика са њим. Тако нешто десило се по први пут већ у XIX столећу када су Хегелови следбеници (пре свих, Л. Фојербах) последњег великог филозофа немачког идеализма упоредили са Проклом¹¹, имајући у виду ширину и свеобухватност погледа ових двају мислилаца. По други пут десило се то у Русији, први пут у негативном¹², а други пут у позитивном смислу¹³ - поређењем А. Ф. Лосева са последњим великим античким филозофом, а можда и највећим филозофом свих времена – са Проклом Диадокхом.

Који су разлози били истакнути у та два поменута последња случаја?

У првом, А. Ф. Лосеву се замера што није на бранику савремене борбе за филозофију, те се „добро осећа само у друштву Плотина и Прокла“ и то тако што себе сматра „час Платином, а час Проклом наших дана“¹⁴.

¹⁰ Ако имамо у виду рад П. П. Блонског о Плотину («Философия Плотина», 1918), у којој аутор говори о Плотину као највећем филозофу целокупне историје, тек треба очекивати још више радова о значају Прокла.

¹¹ Лосев А. Ф. История античной эстетики: Последние века (III – VI). – М.: Искусство, 1988. – с. 309.

¹² Гарбер Х. Против воинствующего мистицизма А. Ф. Лосева//Вестник Коммунистической Академии. Кн. 37–38, 1930. – 131–132. – Citirano prema: Троицкий В. Разыскания о жизни и творчестве А. Ф. Лосева. – М.: Аграф, 2007. – с. 426.

¹³ Троицкий В. Русский Прокл. – В сб.: Ойкумена мысли: феномен А. Ф. Лосева. – Уфа: Восточный университет, 1996. – с. 20–23. Videti isto u: Троицкий В. Разыскания о жизни и творчестве А. Ф. Лосева. – М.: Аграф, 2007. – str. 19–27.

¹⁴ Гарбер Х. *Op. cit.*, str 131–2.

У другом раду, који је настао у наше време, један од водећих истраживача филозофског наслеђа А. Ф. Лосева, Виктор Троицки, долази до истог закључка, али, овог пута позитивног; образлажући свој став он указује на оно што је заједничко овој двојници мислилаца: пре свега то је величина опуса која се изражава на квалитативном нивоу (21), затим постојана, љубав према Платону и неоплатонистичкој мисли која се провлаши кроз читав живот овог руског филозофа (21), затим, једнак однос према филозофском наслеђу (при чему је Прокло „рестауратор“ а А. Ф. Лосев „архаист“) (21), затим „верно служење принципима чисте мисли и храбро мишљење о принципима бивствовања“ карактеристично за оба мислиоца (22), затим, заједничка приврженост платоновској дијалектици како би се створио дијалектички систем погледа на свет (24) и коначно, „ширина захвата стварности и виртуозност коришћења дијалектичког метода“¹⁵ (24). Томе треба додати посебан однос према миту који карактерише оба мислиоца (24), при чему се мит показује као „неопходна форма истинског доживљаја света“ који се показао блиским како паганину Проклу, тако и православном мислиоцу XX века“ А. Ф. Лосеву (26).

При свој блискости двојице мислилаца, Виктор Троицки с правом указује на велику временску дистанцу која их дели као и на различитост окружења у којем обојица делују, но, у исто време, с оправдањем, закључује да „Прокла и А. Ф. Лосева зближава блискост њиховог ванвременог мишљења и мноштво историјских паралела“ (27) који оправдавају став да се може с пуним правом говорити о А. Ф. Лосеву као „руском Проклу“.

6. Све изложено до овог часа имало је само један циљ, а то је да се с једне стране укаже на порекло мишљења музике А. Ф. Лосева, како то види сâм А. Ф. Лосев, а с друге, да истакне неоплатонистичке корене његовог мишљења музике (а по мом дубоком уверењу и других темељних феномена који беху предмет његових вишедеценијских истраживања).

7. Моја намера у овом раду је следећа: хоћу да покажем како мишљење музике А. Ф. Лосева нема за своју полазну тачку реалну, емпиријску музику, да ту уопште није реч ни о каквој „естетици музике“, већ да А. Ф. Лосев музику користи искључиво као поље излагања неоплатонистичке, тачније, прокловске слике света и да појмовну конструкцију, односно мрежу – композицију појмова понавља и преноси у наше време. И коначно,

¹⁵ Троицкий В. Разыскания о жизни и творчестве А. Ф. Лосева. – М.: Аграф, 2007. – стр. 426.

Из овог текста се може видети да тој оцени доприноси у великој мери и сам А. Ф. Лосев будући да он сам себе види као Прокла нашег времена и ту „самооцену“ морамо надаље имати у виду.

моја теза у крајње изоштреном облику би гласила: код А. Ф. Лосева нема никакве теорије музике, будући да је ту реч о теорији света, о својеврсној космологији у неопитагорејском духу који свој највиши израз налази у неоплатонизму Прокла из којег проистекла теорија музике А. Ф. Лосева није ништа друго до појмовна композиција која се може разумети као последњи темељ света.

Све ово далеко је лакше начелно изложити но показати како функционише на делу. Знамо да се читав садржај Хегелове *Феноменологије духа* може исказати једном реченицом и то о томе како непосредна свест, постајући свесна себе, кроз своју другост доспева до самосвести, како постаје филозофска, те да је ту реч о путу свести од своје непосредне датости до апсолутног сазнања. Али, веома добро знамо да ствар није у томе. Свако се велико дело може исказати у једној или две реченице. Управо зато остаје најпоучнијим начин на који то Хегел казује на више стотина страна. Наглашак је ту на самом начину извођења, на методи, односно, на путу којим се иде не да би се доспело до некакве готове филозофије, будући да ње као циља нигде нема. Кант је стога с правом указивао на то како се не може учити филозофија већ само филозофирање.

Све то није ни ново ни непознато, већ је потврда увида знаног већ Сократу, увида по којем истинска мисао може пребивати само у дијалогу, у игри појмова, дакле, у самом филозофирању; овде ће стога бити речи о путу, о начину на који бит музике израста из Прокловог учења о бројевима као боговима, а ако се покаже да су тонови ништа друго до бројеви, као што се од вајкада тврдило у списима филозофа питагорејске традиције, но што се ретко домишљало до својих крајњих консеквенци, ако су ти бројеви само друго име за богове, у том случају, музика није ништа друго до тео-логија, али не у смислу веронауке већ теологија „као логика и дијалектика бројева“¹⁶.

8. У предавањима из историје филозофије Хегел подсећа како је Спиноза живео у оскудици у Хагу, те се „издржавао израђивањем оптичких сочива, као и да се бавио испитивањем светлости“¹⁷; на тај начин, хајдегеровским језиком речено, иако скромно живећи предан филозофији, Спиноза је бивајући у близини светлости, остао у близини истине (*aletheia*). Нешто слично могло би се рећи и за А. Ф. Лосева: налазећи се у изгнанству на Беломорском каналу велики руски филозоф могао је сачувати свој духовни мир и даље живети у њему јер се налазио и у близини власти бројева, будући да је знао како је сваки број „савршено без својстава, и у том смислу потпуно аналоган неоплатоновском једном (...) да се налази

¹⁶ Прокл, *Первоосновы теологии*, М.: 1993. – Progress, стр. 272.

¹⁷ Hegel, G. V. F.: *Istorija filozofije III*, Kultura, Beograd 1970, str. 284.

изнад сваког предмета и ствари, сваког својства и сваке реалне пуноће“, да на трагу Платона и Прокла бројеви, као оно што је надсмисаоно, нису ништа друго до богови.

И тако, ако се Спиноза, брушећи оптичка сочива налазио у близини истине, А. Ф. Лосев се размишљајући о бројевима налазио у близини неоплатонистичких богова, и управо то морало га је учвршћивати у уверењу да између њега и Прокла постоји нешто далеко више од тек неке површне аналогије, да је ту реч о блискости двеју душа које су биле од самог почетка не само од овога света.

9. Средишњем проблему који тематизује ово излагање прићи ћемо још ближе ако га формулишемо језиком не Ничеа, као што смо учинили на почетку, већ језиком самог А. Ф. Лосева; у том случају, горњи наслов могао би се преформулисати тако, да би гласио: *ушмељење музике у броју и бројчаним односима унутар тачке као космоса*. У први мах ово може звучати страно свима онима који се читајући радове А. Ф. Лосева и даље ослањају на она места где он говори о доживљајном аспекту музике. Као прво, лако су уочљиви аргументи којима се он јасно дистанцира од свих таквих схватања, што је посебно видно кад говори о *музичком ейдосу* а што недвосмислено указуја на место одакле долази његово тумачење које је с оне стране сваког психичког доживљаја. Музички ейдос је ейдос „ванпросторног бића“¹⁸ а та „ванпросторност“ је основно својство тачке о којој А. Ф. Лосев мисли на трагу Прокловог коментара познатог нам Еуклидовога списа о геометрији.

Зато што је чисто музичко биће ванпросторно, и налазећи се ван простора, његово биће је бесформно и хаотично и, како А. Ф. Лосев каже, чисто музичко биће је „последња сливеност, крајње идентификовање једног предмета с другим“.¹⁹ У томе је образложење његовог основног става који се сваком музиколошки негованом уху мора учинити страшним и неприхватљивим, а то је да *форма музике мора бити форма хаоса*²⁰.

Последња слитост указује на јединство, на ванпросторно јединство и то је карактеристика која припада тачки. Сама тачка је бит музичког дела и музика није ништа друго до тачка, односно космос у својој од искона довршености и лепоти.

До тако чврстог онтолошког закључка могло би се доћи и на аподиктички начин, али овде није реч о некој априорној конструкцији већ о

¹⁸ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 419.

¹⁹ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 421.

²⁰ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 421.

конструкцији као космичком ейдосу; истина А. Ф. Лосев говори о томе даје „музичко биће естетско биће“²¹, али тиме се подразумева и то, да „нај-естетичнији“ мора бити космос услед своје лепоте, а он, као што што је Прокло већ показао, није ништа друго до тачка о којој ће овде у наставку управо и бити речи.

9. 1. Одређење тачке. Говорећи у завршном тому своје *Историје естетике*²² о *лейоши тачке*, А. Ф. Лосев истиче како се Прокло у својим тумачењима Еуклида ограђује како од чулно-материјалног, тако и од апстрактно-логичког тумачења тачке; ово прво поседује својства која се немају у виду чак и кад се говори о тачки у геометрији, мада је и геометријско одређење тачке, као нечег што је лишено делова, такође неадекватно, а управо такво одређење среће се код Еуклида који говори о тачки као нечем што нема делова.

Можда је за геометрију такво одређење и правилно, каже А. Ф. Лосев, али у филозофији оно је недовољно зато што „одређење није само негација нечег, већ има и своју позитивну страну“²³. Ово је посебно интересантно, јер то пише неко коме је негативно дефинисање у раној фази филозофирања просто било заштитни знак. Сетимо се само структуре списка *Дијалектика мита* и свега шта мит *није*. Ако је геометријска тачка увек граница између разних делова праволинијског одрезка, како оно што нема делова може бити граница, пита А. Ф. Лосев. За сваки додир неопходна је тачка у којој се додир дешава, а како је додир могућ, ако је тачка ван граница елемената који се додирују? Ако тачка одваја једну телесну, дељиву област, од друге, нужно је да она у себи има и материјални моменат, истиче А. Ф. Лосев позивајући се на Прокла (*In Eucl.* 85,1–87,16).

По мишљењу А. Ф. Лосева, Прокло хоће рећи да ако тачка на правој дели праву на два дела, тада та тачка указује не само на простирање линије до ње, већ и на простирање линије од ње, а то указује на то да се не може рећи како тачка нема делова. Из тога А. Ф. Лосев изводи закључак да је тачка „изнад свих делова“, но да те своје делове она у себи садржи, на крају крајева, као принцип.

Пошто тачка није дељива, али у себи садржи принцип дељивости, Прокло по речима А. Ф. Лосева иде корак даље и претпоставља да је то дељење тачке бесконачно. А како је тачка принцип дељења праве не само у једном смеру но и у сваком другом (а таквих је смерова бесконачно много),

²¹ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 414.

²² Лосев, А. Ф. История античной эстетики. Последние века (III–IV). – М.: Искусство, 1988. – стр. 150–152.

²³ *Op. cit.*, стр. 151–152.

то значи да се тачка показује „и потпуно дељивом, и потпуно телесном, а дељивост јој је бесконачна“²⁴.

Тачка је подударна с неоплатоничким пра-једним, али, подударна, но није у исто време и пра-једно! Пра-једно и само оно, јесте највише, више од сваког учешћа нечег другог у њему; оно не учествује ни у чему другом. Наспрам тога, тачка је надбивствено јединство у којем учествује сво бивствовање да би тиме могло уопште да постоји²⁵.

То омогућује бесконачну хијерархију тачака, полазећи од једноставности и савршенства потпуне недељивости, завршавајући бесконачно разноликим логосима, при чему и сам космос није ништа друго до једна тачка која једнолико управља свим својим менама и отуд космос и има лоптаст облик који је детерминисан из његовог центра. Зато је космичко кружење најлепша слика оног што се зове тачка, а својом недељивошћу и својом потенцијом он је принцип бескрајне разноврсности дељења²⁶.

Све ово не може а не водити питању какав је однос онтичко-онтолошко-космолошког тумачења тачке у Прокловим коментарима Еуклидових *Елемената*, као и његовог схватања броја које налазимо у спису *Елементи теологије*, са основним елементима музике, о којима пише А. Ф. Лосев у већ поменутом спису *Музика као предмет логики*²⁷?

9. 2. Спис *Музика као предмет логики* не поседује унутрашње јединство, будући да се склопљен из четири разнородна дела насталих у три маха, у временском распону од око пет година, и по сведочењу самог аутора „писаних у разво време и различитим поводима... те не чине јединствен целовит систем... већ је то низ излагања који свој предмет сваки пут тумаче поново, паралелно с претходним одломком“²⁸.

Иако није реч о једној целини, могло би се након увида у сва четири текста, обједињена једним насловом, рећи да ту постоји једна те иста идеја, један те исти став по питању суштине мизике и њеног предмета, али да имамо заправо четири излагања, као четири варијације на исту тему, а неко би с много оправдања могао рећи да ту имамо четири става једне сонате у којој се из става у став повишава интонација будући да се они налазе у четири различитих равни.

²⁴ *Op. cit.*, стр. 151.

²⁵ *Op. cit.*, стр. 151.

²⁶ *Op. cit.*, стр. 151.

²⁷ Лосев, А. Ф. *Музыка как предмет логики*. – В кн.: *Форма – Стиль – Выражение*. – М.: 1995. – стр. 523–540.

²⁸ Лосев, А. Ф. *Музыка как предмет логики*. – В кн.: *Форма – Стиль – Выражение*. – М.: 1995. – стр. 406.

Par excellence филозофска природа овог текста омогућује да га посматрамо не само као литерарни текст већ и као музичко дело будући да свако истинско излагање филозофије (свеједно да ли у дијалогу са другима или са самим собом) представља једну вишу музику, попут оне која започиње удаљавањем свирачице, која у почетку забавља Агатонове госте, на почетку Платоновог дијалога *Гозба* где се чулна естетска музика превладава једном вишом ноетском музиком у беседи Сократа и његових пријатеља.

9. 3. Већ на самом почетку свог списка, оштро се дистанцирајући од широко распрострањених схватања музике с краја XIX и почетка XX столећа, А. Ф. Лосев упозорава да је предмет његовог истраживања „музика у њеном ейдосу“ као ван-просторно биће, лишено физичких, физиолошких или психолошких карактеристика²⁹. Ако нама разне концепције уметности (па тако и тумачења музичког дела, које су се пре једног столећа ослањале на резултате, у оно време водећих наука као што су физика, физиологија или психологија), данас изгледају мало интересантне и крајње анахроне, то не важи једнако и за духовну климу у којој пише А. Ф. Лосев. Зато он мора да подвуче како „смисао музике, тј. оригинерни појавни лик, њен истински феномен никад и ни под каквим условима не може имати физичка, физиолошка или психолошка својства“³⁰.

Јасно је да повезивање појма *музике* и појма *eidosa*, овог последњег оптерећеног богатом историјом, посебно развијеном у Платоновом учењу, али ништа мање не и у делима Плотина и неоплатоничара, на самом почетку мора изазвати велике недоумице али у исто време такав почетак јасно ставља до знања сваком читаоцу да је ту реч о једном посве другачијем приступу музичком феномену од оног који познаје ранија теорија музике а посебно музикологија (будући да ова последња са њеним појмовним инструментаријумом нема никаквих изгледа да домаши до предметне равни у којој се крећу анализе А. Ф. Лосева).

Ово бива још јасније кад за предмет своје анализе А. Ф. Лосев истакне „идеални музички предмет“³¹ који је предмет феноменологије. Тиме је он експлицитно одредио не само свој приступ, већ је посредно назначио и метод на који ће се ослонити у даљем излагању. Данас, након нешто мање од једног столећа, ми морамо, као прво, констатовати револуционарност његовог пионирског подухвата у тумачењу музике који се јасно и

²⁹ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 410.

³⁰ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 413.

³¹ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 416.

недвосмислено супротставља у његово време још увек доминирајућим формалистичким интерпретацијама музике, карактеристичним за једног Едуарда Ханслика; исто тако, као друго, не можемо а не констатовати, уз сву са-временост са водећим идејама његовог времена и извесна ограничења којима су обиловали тадашњи феноменолошки приступи, чему ни он није избегао.

Ако су већини тадашњих филозофа, имам у виду руске филозофе с којима је А. Ф. Лосев био у интензивном духовном дијалогу, и била позната достигнућа тада веома популарног немачког филозофа Едмунда Хусерла у разради феноменолошке методе, посебно у његовој другој фази развоја³², познатој као трансцендентална феноменологија, још увек се нису могли извести и велики резултати које је омогућавала феноменолошка редукција.

Након неспорног првог пробоја поменутих истраживања у естетици и то управо у истраживању музичког предмета од стране немачког естетичара Валдемара Конрада, крајем прве деценије XX stoleћа, ипак је нешто недостајало. Недостајало је искуство треће (еголошке) фазе у Хусерловом развоју, пре свега његове поуке на примеру Декарта крајем двадесетих година изложеним у *Картезијанским медијацијама* а насталим пет година након истраживачких покушаја А. Ф. Лосева. То је имало за последицу да се он превише упуштао у спор са себи недораслим имагинарним противницима, да је одвише пажње поклањао оповргавању уобичајених представа о музици а које, саме од себе, лако испадају из дискусионе равни коју он отвара.

Конечно, као треће, он пренаглашено, из данас свима разумљивих разлога, потенцира дијалектичку методу, далеко више као борбени поклич но као нешто што би могло остварити нови методски пробој. Већ и површним читањем јасно је да та дијалектичка метода о којој он говори, све своје мотиве има код Платона па и каснијих неоплатоничара, пре свега Прокла, а да веома мало везе има са оним што су под тим појмом мислили тадашњи марксисти, чија је површност у читању, али и разумевању, делом ипак била за А. Ф. Лосева и спасоносна (бар за неко време).

Да ово што сам изрекао не би оставило утисак како се ту ради о наступу без покрића, подсећам да А. Ф. Лосев децидирано истиче како он „ниједног тренутка не испушта из вида еидетски феномен музике“, те да

³² Довољно је указати на Густава Шпета, Хусерловог ученика, преводиоца прве књиге Хусерлових Логичких истраживања на руски језик 1910 (а што је и први превод уопште неког Хусерловог списа на један страни језик). Густав Шпет је неспорно велики руски мислац који је дуже време био неправедно заборављен у руској филозофији и филозофској историографији, но чија филозофска рехабилитација тек долази.

све време оперише с „музиком као таквом“³³, да би ускоро устврдио како „сво феноменолошко расуђивање о музици има скоро искључиво „индуктивни карактер“³⁴, да се „феноменологија музике мора градити на далеко општијим темељима“³⁵, те да „чисто феноменолошка тачка гледања нас не може задовољити и да треба да станемо на тло дијалектике“³⁶, „која је конструкција категорија [показујући] како оне једна другу условљавају и рађају“³⁷.

Не треба губити из вида да се само две странице даље, А. Ф. Лосев не позива ни на Хегелов ни на Марксов дијалектички метод, већ на Платона, што посредно указује на то одакле долази сва „дијалектичка“ инспирација. Истина, он говори о најновијој феноменологији која је поникла „под руководством генија Хусерла“), но даља позивања на дијалектику пренебрегавају раније изречен став о превасходству музике а који гласи да „егзактна феноменологија музике може настати само у вези с карактеристиком целокупног ума и бића уопште, у којој и апстрактна мисао и музичко биће бивају почетни моменти“³⁸, као и то да се „феноменолошко музичко биће не може ни на који начин извести као и биће ума, еидетско биће“³⁹.

Одиста, разложно мора бити питање: зар није довољно говорити о бићу музике? Зашто сад оно треба бити и „феноменолошко“? Овде, сматрам, реч је о лепоти стила, импулсивности присутној у писању и изражавању а карактеристичној⁴⁰ за А. Ф. Лосева.

Не могу а да се овде не присетим речи В. М. Лосеве из њеног предговора спису *Дијалектичке основе математике*: „Лосеву је уопште својствено жонглирање категоријама; ја сам увек мислила да му то даје задовољство независно од истинитости самих категорија“⁴¹. Ако се сви и не би

³³ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 425.

³⁴ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 439.

³⁵ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 440.

³⁶ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 484.

³⁷ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 484.

³⁸ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 470.

³⁹ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 481.

⁴⁰ У сваком случају, ова четири текста окупљена под насловом *Музыка као предмет логики* далеко су „читљивија“, но што је то случај са списом *Дијалектика уметничке форме* где је А. Ф. Лосев у артизму и дедуковању из појма превазишао самога себе.

⁴¹ Лосев А. Ф. Хаос и структура. – М.: 1997. – стр. 12.

можда сложили, ја бих ипак овде издвојио то „жонглирање категоријама“ које пружа задовољство. У спису о музици, који је предмет овог излагања, осећа се то „жонглирање појмовима“, посебно када се у оптицај уводи појам *eidos*.

Управо услед тог „жонглирања појмовима“ музика је и симбол⁴² и идентитет бића и не-бића⁴³, предметност живота и бројева⁴⁴, и шта све не – тако да се више и не може одредити.

Зато ми се чини да је А. Ф. Лосеву недостајао још један мали корак; истина, он га је у једном часу постао свестан, али га није овде експлицитно демонстрирао. Сматрам да је томе био узрок стање теорије музике у његово време: да га оно није толико ограничавало али и опседало, он би појам, односно идеју музике свео на оно што она јесте, на број, односно тачку. Он је био на путу да „музичко биће објасни из аспекта апстрактно-логичког знања“⁴⁵. Ту је музика вапила за још једном, следећом редукцијом како би се доспело до оног што она заправо јесте.

Већ је било речено да „музичко биће не живи у простору, нити у просторно измеривом времену“⁴⁶; оно је већ било назначено као геометријски објект. У исто време „музичко биће јесте „друго“ у односу на еидос“⁴⁷, оно је „друго“ идеје, а у том случају је и друго од једног, она је друго „од овога света“ и ми о њој не можемо рећи више ништа. Друго од једног је број, и ту се морамо обратити Проклу. Није нимало случајно што управо А. Ф. Лосеву дугујемо превод Проклових *Елемената шеолоије*. Сматрам да је тај спис „извориште и тајна“ целокупне филозофије А. Ф. Лосева.

Музика јесте број, јесте тачка, јесте свет, јесте бог.

⁴² Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 498.

⁴³ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 511.

⁴⁴ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 512.

⁴⁵ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 440.

⁴⁶ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 449.

⁴⁷ Лосев, А. Ф. Музыка как предмет логики. – В кн.: Форма – Стиль – Выражение. – М.: 1995. – стр. 491.

Summary: The basic intention of this article is to establish a point that the A. F. Losev's „thoughts on music“ in the first place had not been linked to the real, empirical music. The Losev's theory of music have nothing in common with the musicology and the musicological case studies of his epoch which were confined to the surface layer of a piece of music, that is to say to its material and soniferous aspects. More than that, A. F. Losev adhered to the opinion that it was irrelevant even to raise a question of musical aesthetics as such because the Russian philosopher utilizes music exceptionally as the conceptual capacity which allows him to create an image of the universe, greatly affected by Neoplatonism. Actually, A. F. Losev, following the path of Proclus rather than that of Nietzsche or Wagner, strictly reproduces the compositional structure of Proclus's conception adapting it to composition of a piece of music and transposing it onto his time. The Neoplatonism by Proclus constitutes the source of the „thoughts on music“ by A. F. Losev who created the special „conceptual composition“ and made of it the foundation of the world.

Key words: philosophy of music, the late Neoplatonism, phenomenology, Russian philosophy, aesthetics.